

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری

- رساله جهت اخذ دکتری
- در رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری

عنوان:

ارزیابی نقش عوامل اجتماعی در توسعه پایداری شهری

(مطالعه موردی کلانشهر تبریز)

استاد راهنما:

دکتر فیروز جمالی

استاد مشاور:

دکتر محمد رضا پور محمدی

نگارش:

جواد شریف نژاد

زمستان ۱۳۹۰

فهرست مطالب

۱-۱- بیان مساله.....	۱
۲-۱- اهمیت موضوع.....	۴
۳-۱- اهداف تحقیق.....	۴
۴-۱- فرضیات تحقیق.....	۵
۵-۱- روش شناسی تحقیق.....	۵
۱-۵-۱- روش تحقیق.....	۵
۲-۵-۱- جامعه آماری و روش نمونه گیری.....	۶
۶-۱- تعریف مفاهیم و اژه های تحقیق.....	۷
۱-۶-۱- محیط زیست.....	۷
۲-۶-۱- سلامت اجتماعی.....	۸
۳-۶-۱- سطح آموزش.....	۹
۷-۱-۹-۱- پیشینه ی تحقیق.....	۲۵
فصل دوم: چارچوب نظری تحقیق	
۱-۲- مفهوم توسعه:.....	۲۷
۱-۱-۲- توسعه از دیدگاه اقتصادی و اجتماعی.....	۲۷
۲-۱-۱-۲- دیدگاه کلاسیک یا محافظه کارانه.....	۲۸
۳-۱-۱-۲- دیدگاه رادیکال.....	۲۹
۴-۱-۱-۲- دیدگاه اصلاح طلب یا میانه رو.....	۲۹
۲-۲- توسعه شهر.....	۱۳
۳-۲- مفهوم پایداری.....	۱۴
۱-۳-۲- پایداری شهری.....	۱۵
۲-۳-۲- مفهوم توسعه پایدار شهری.....	۱۷
۳-۳-۲- ملاکها و معیارهای شهر پایدار.....	۲۰
۴-۲- مراحل فرایند پایداری شهری.....	۲۳

- ۲-۵- مفهوم توسعه پایدار..... ۲۵
- ۲-۶- اجزای توسعه پایدار..... ۳۰
- ۲-۷- اهداف توسعه پایدار..... ۳۱
- ۲-۸- ابعاد توسعه پایدار..... ۳۳
- ۲-۹- عناصر توسعه پایدار..... ۳۵
- ۲-۱۰- عوامل جغرافیایی موثر در پایداری اجتماعی ۳۶
- ۲-۱۱- شاخص‌ها و مولفه‌های پایداری اجتماعی ۳۹
- ۲-۱۱-۱- طبقه‌بندی شاخص‌های پایداری اجتماعی..... ۴۰
- ۲-۱۱-۲- سرمایه اجتماعی..... ۴۸
- ۲-۱۲- شاخصهای توسعه پایدار..... ۴۹
- ۲-۱۲-۱- شاخص‌های توسعه پایدار و نهادهای بین‌المللی..... ۵۱
- ۲-۱۲-۲- توسعه پایدار و اجلاس ریودوژانیرو..... ۵۲
- ۲-۱۲-۳- اصول کلی دستور ۲۱..... ۵۳
- ۲-۱۳- رفاه اجتماعی و عوامل ایجاد آن..... ۵۳
- ۲-۱۴- اجزای رفاه اجتماعی..... ۵۹
- ۲-۱۵- رفاه شهروندی و عوامل ایجاد آن..... ۶۲
- ۲-۱۶- کیفیت زندگی و عوامل ایجاد آن..... ۶۷
- ۲-۱۷- عوامل مؤثر بر توجه دولت‌های جمهوری اسلامی ایران به سیاستهای توسعه اجتماعی..... ۸۳
- ۲-۱۸- نتیجه‌گیری ۸۶
- فصل سوم: معرفی محدوده مورد مطالعه
- ۳-۱- پیشینه تاریخی و وجه تسمیه شهر تبریز..... ۸۸
- ۳-۲- موقع و مشخصات جغرافیائی شهر تبریز..... ۹۲
- ۳-۳- مشخصات طبیعی شهر تبریز..... ۹۳

- ۳-۴-۶- مشخصات انسانی شهر تبریز..... ۹۶
- ۳-۵-۵- روند توسعه تبریز در عصر حاضر ۹۷
- ۳-۶-۶- محاسبه موقعیت تبریز از نظر نظام سلسله مراتب شهری..... ۹۸
- ۳-۷-۷- حوزه نفوذ شهر تبریز در سطح استان..... ۱۰۰
- ۳-۸-۸- پهنه‌بندی حاشینه نشینی شهر تبریز..... ۱۰۱
- ۳-۹-۹- وضعیت آموزشی تبریز..... ۱۰۵
- ۳-۱۰-۱۰- وضع فرهنگی شهر تبریز ۱۰۷
- ۳-۱۱-۱۱- نقش و تاثیر منطقه ای کلانشهر تبریز و توسعه پایدار شهر..... ۱۱۱
- فصل پنجم: آزمون فرضیات، نتایج و پیشنهادات
- ۵-۱-۱- مقدمه..... ۱۱۳
- ۵-۲-۲- آنالیز پرسشنامه‌ها..... ۱۱۴
- ۵-۲-۱- سن و جنس نمونه آماری..... ۱۱۴
- ۵-۲-۲- نوع شغل..... ۱۱۵
- ۵-۲-۳- وضع سواد و میزان تحصیل..... ۱۱۷
- ۵-۲-۴- درآمد ماهیانه نمونه آماری..... ۱۱۷
- ۵-۲-۵- وضعیت تاثیر بیمه بیکاری و بیمه عمومی خدمات درمانی شهروندان در افزایش رفاه از نظر نمونه آماری ۱۱۹
- ۵-۲-۶- وضعیت تاثیر بیکاری جوانان در ممانعت از گسترش رفاه اجتماعی شهروندان ۱۲۰
- ۵-۲-۷- وضعیت تاثیر اشتغال زنان و ورود آنها به بازار کار در گسترش میزان رفاه شهروندان ۱۲۱
- ۵-۲-۸- تاثیر افزایش جمعیت مدرسه رو و با سواد در بهبود رفاه جامعه شهری..... ۱۲۲
- ۵-۲-۹- وضعیت تاثیر نرخ باروری زنان (نسبت تعداد نوزاد به تعداد زنان) در کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی شهروندان ۱۲۳
- ۵-۲-۱۰- وضعیت تاثیر توزیع عادلانه امکانات و تسهیلات شهری در افزایش رفاه شهروندان..... ۱۲۴
- ۵-۲-۱۱- وضعیت تاثیر افزایش جمعیت شهرنشین استان در تقویت وضعیت رفاهی مردم..... ۱۲۵

۱۲۷.....	۱۲-۲-۵- وضعیت تاثیر گسترش آزادی های مدنی همانند آزادی احزاب و روزنامه ها در تقویت مشارکت اجتماعی مردم
۱۲۸.....	۱۳-۲-۵- وضعیت تاثیر افزایش جمعیت حاشیه نشین در توزیع مطلوب خدمات شهری
۱۲۹.....	۱۴-۲-۵- وضعیت گسترش مهاجرت روستاییان به شهر در ممانعت از توزیع مناسب خدمات آموزشی
۱۳۰.....	۳-۵- آزمون فرضیه اول
۱۳۲.....	۲-۵- آزمون فرضیه دوم
۱۳۴.....	۳-۵- نتیجه گیری و بحث
۱۳۶.....	۴-۵- پیشنهادات
۱۳۸.....	فهرست منابع

فهرست جداول

۴۰.....	۱- جدول (۱-۲) شاخص های امنیت اقتصادی- اجتماعی
۴۱.....	۲- جدول (۲-۲) شاخص ها و زیر حوزه های وفاق اجتماعی
۴۲.....	۳- جدول (۳-۲) شاخص های و زیر حوزه های توانمند سازی و تامین اجتماعی
۴۳.....	۴- جدول (۴-۲) شاخص های پایداری اجتماعی
۴۵.....	۵- جدول (۵-۲) شاخص های بکار رفته در تبیین پایداری اجتماعی
۴۶.....	۶- جدول (۶-۲) شاخص های بکار رفته در پایداری اجتماعی
۴۸.....	۷- جدول (۷-۲)- تعاریف مختلف از سرمایه اجتماعی بر اساس هدف و سطح تحلیل
۵۷.....	۸- جدول (۸-۲)- نگرشها به رفاه اجتماعی
۶۷.....	۹- جدول (۹-۲)- مفروضاتی بر تعریف کیفیت زندگی
۷۳.....	۱۰- جدول (۱۰-۲)- تحقیقات منتخب و واصلی ترین ابعاد و شاخصهای مورد توجه درباره کیفیت زندگی
۷۸.....	۱۱- جدول (۱۱-۲)- متغیرها و شاخصهای متناظر

- ۱۲- جدول شماره ۵-۱ وضعیت سنی نمونه آماری..... ۱۱۴
- ۱۳- جدول شماره ۵-۲ وضعیت جنسی نمونه آماری..... ۱۱۵
- ۱۴- جدول ۵-۳ وضعیت شغلی نمونه آماری..... ۱۱۶
- ۱۵- جدول شماره ۵-۴ وضع سواد و میزان تحصیل نمونه آماری..... ۱۱۷
- ۱۶- جدول ۵-۵ درآمد ماهیانه نمونه آماری..... ۱۱۸
- ۱۷- جدول ۵-۶ وضعیت تاثیر بیمه بیکاری و بیمه عمومی خدمات درمانی شهروندان در افزایش رفاه..... ۱۱۹
- ۱۸- جدول ۵-۷ وضعیت تاثیر بیکاری جوانان در ممانعت از گسترش رفاه اجتماعی شهروندان..... ۱۲۰
- ۱۹- جدول ۵-۸ تاثیر اشتغال زنان در میزان رفاه..... ۱۲۲
- ۲۰- جدول ۵-۹ افزایش جمعیت مدرسه رو و با سواد..... ۱۲۳
- ۲۱- جدول ۵-۱۰ تاثیر نرخ باروری زنان..... ۱۲۴
- ۲۲- جدول ۵-۱۱ توزیع عادلانه امکانات و تسهیلات شهری..... ۱۲۵
- ۲۳- جدول ۵-۱۲ افزایش جمعیت شهرنشین استان..... ۱۲۶
- ۲۴- جدول ۵-۱۳ گسترش آزادی های مدنی..... ۱۲۷
- ۲۵- جدول ۵-۱۴ تاثیر افزایش جمعیت حاشیه نشین..... ۱۲۸
- ۲۶- جدول ۵-۱۵ گسترش مهاجرت روستاییان به شهر..... ۱۳۰
- ۲۷- جدول ۵-۱۶ ضرایب آلفا کرونباخ سازه های فرضیه شماره ۱..... ۱۳۱
- ۲۸- جدول ۵-۱۷ ضرایب آلفا کرونباخ سازه های فرضیه شماره ۲..... ۱۳۳

فهرست اشکال و نمودارها

- ۱- شکل ۲-۱: ارتباط تنگاتنگ عوامل توسعه پایدار شهری..... ۱۹

- ۲- شکل ۲-۲- اهداف به هم پیوسته در امر برنامه ریزی توسعه سبز..... ۲۰
- ۳- شکل شماره ۲-۳- فرآیند مراحل پایداری شهری ۲۳
- ۴- شکل ۲-۴- نمونه ای از چارچوبها برای شاخصهای توسعه پایدار در کشور انگلستان..... ۲۴
- ۵- شکل ۲-۶- اهداف توسعه پایدار با نگرش غالب زیست محیطی..... ۳۱
- ۶- شکل ۲-۷- حلقه های ارتباط ابعاد پایداری در توسعه پایدار..... ۳۵
- ۷- نمودار شماره ۵-۱- وضعیت جنسی نمونه آماری ۱۱۵
- ۸- نمودار ۵-۲- وضعیت شغلی نمونه آماری..... ۱۱۶
- ۹- نمودار ۵-۳- درآمد ماهیانه نمونه آماری..... ۱۱۸
- ۱۰- نمودار ۵-۴- وضعیت تاثیر بیمه بیکاری و بیمه عمومی خدمات درمانی شهروندان در افزایش رفاه..... ۱۱۹
- ۱۱- نمودار ۵-۵- تاثیر بیکاری جوانان..... ۱۲۱
- ۱۲- نمودار ۵-۶- تاثیر اشتغال زنان و ورود آنان به بازار کار..... ۱۲۲
- ۱۳- نمودار ۵-۷- افزایش جمعیت مدرسه رو و با سواد..... ۱۲۳
- ۱۴- نمودار ۵-۸- تاثیر نرخ باروری زنان..... ۱۲۴
- ۱۵- نمودار ۵-۹- توزیع عادلانه امکانات و تسهیلات شهری..... ۱۲۵
- ۱۶- نمودار ۵-۱۰- افزایش جمعیت شهرنشین..... ۱۲۶
- ۱۷- نمودار ۵-۱۱- گسترش آزادی های مدنی..... ۱۲۸
- ۱۸- نمودار ۵-۱۲- تاثیر افزایش جمعیت حاشیه نشین..... ۱۲۹
- ۱۹- نمودار ۵-۱۳- گسترش مهاجرت روستاییان به شهر..... ۱۳۰

۱-۱- بیان مساله

انسان موجودی است چند بعدی که یکی از وجوه او اجتماعی بودنش می باشد. حضور او در اجتماعات مختلف و رفع نیازهای مشترک از طریق زندگی جمعی و خصلت اجتماعی او موجب تکامل انسان بوده و تفکر در راه بهسازی زندگی اجتماعی و هدفمند او باعث پویایی زندگی جمعی او شده است. گسترش زندگی اجتماعی و تغییر نیازهای بشری همراه با انباشت سرمایه و روی آوردن انسان به زندگی تجملاتی، همچنین رشد فرهنگ و تمدن، منجر به گسترش هر چه بیشتر مراکز سکونتگاهی کوچک شده و سرانجام تعامل تجارت و امنیت باعث پدید آمدن زندگی شهری و شهرها گردیده است. عام ترین تعریفی که از شهر ارائه گردیده است، این است که آن را مکان اسکان گروهی انسانها و محل فعالیت آنها می دانند. گرایش به شهر نشینی و افزایش مهاجرت های داخلی و جابه جایی در ایران از دهه ۱۳۰۰ آغاز شد و روند شهر نشینی، با گذار از مراحل گوناگون، سرانجام به مرحله گرایش پر شتاب به شهر نشینی که اکنون شاهد آن هستیم، رسیده است. فرپاشی روابط سنتی در جامعه و جایگزینی هر چند ناقص روابط سرمایه داری، از مهمترین عوامل گرایش به شهر نشینی در دهه های اخیر بوده که سبب دگرگونی روابط شهر و روستا و کوچیدن از روستا به شهر و از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ شده است. در این دوران رشد شهرها همواره بیش از رشد جمعیت کل کشور بوده است. ساختار زندگی شهری در شهرها شرایطی را به وجود آورد که منافع عمومی در مقابل منافع فردی قرار گرفت و با توجه به مهاجرت های وسیع از روستا به شهر و همچنین به منظور توسعه و تقویت میزان احساس تعلق اجتماعی شهروندان، عوامل اجتماعی نقش مهمی را در توسعه شهرها بازی کرد و لاجرم بحث توسعه پایدار در شهرها را شکل داد. اعلام این مطلب که ترسیم واقعیتها و مشخصات شهرهای پایدار واجد فوریتی انکار ناپذیر است سخنی است بدیهی و تکراری؛ با این همه هنوز مفاهیم ماهیت شهر پایدار و امکان پذیری آن مورد اختلاف وسیع متفکران در مقوله برنامه ریزی شهری است زیرا که یک شهر متشکل از مجموعه ای از نظامهای فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی است و توسعه ی پایدار بیش از همه یک مفهوم اجتماعی- اقتصادی است؛ به همین سبب برای ارزیابی عوامل اجتماعی و نقش آنها در توسعه پایدار شهری ابتدا ضروری به نظر می رسد بحث توسعه و پایداری آن در شهرها به صورت اخص مورد توجه قرار گرفته و عواملی که موجب

پایداری و ناپایداری شهر می گردند مورد بررسی قرار گیرند. مفهوم توسعه پایدار شهری در سالهای اخیر به عنوان یک موضوع مهم، در کلیه جوامع مطرح بوده و بخش وسیعی از ادبیات توسعه را به خود اختصاص داده است. مفهوم توسعه در طی سالیان تغییر کرده و دارای سیری تکاملی بوده است. اندیشه های جدید توسعه از هدف محدود رشد ناخالص ملی فراتر رفته اند و این نکته مورد قبول واقع شده است که مفهوم سنتی توسعه که اصولاً بر محور رشد اقتصادی دور می زند باید مورد بررسی مجدد قرار گیرد. حاصل این بازنگری در هدف و مفهوم توسعه، تعاریف جدید از توسعه است که معیارها و ملاک های آن عبارتند از:

۱. توسعه سریع علم و کاربرد آن در تکنولوژی

۲. کاربرد انواع عالی تر انرژی

۳. گسترش و تنوع نهادهای اجتماعی و فراهم کردن مجال مشارکت همه مردم

۴. عقلانی شدن فعالیت های انسان، انضباط و ترسیم رابطه ای روشن میان ابزار و اهداف

۵. گسترش حوزه های انتخاب در نتیجه افزایش آگاهی

۶. پیشگیری از تخریب محیط زیست و حفاظت منابع طبیعی

۷. بهبود سطح مادی زندگی مردم و توزیع عادلانه درآمد و تولید ملی

۸. حفظ و احترام ارزشها و فرهنگهای بومی

با وجود این دیدگاهها تعاریف مختلفی از توسعه به عمل آمد که در این تحقیق پس از پرداختن به آنها به جنبه پایداری توسعه بالاخص در شهرها خواهیم پرداخت.

واژه «پایداری» امروزه به طور گسترده ای به منظور توصیف جهانی که در آن نظامهای طبیعی و انسانی توأم باشند بتوانند تا آینده ای دور ادامه حیات دهند، به کار گرفته می شود. مفهوم توسعه پایدار به معنی ارائه راه حل هایی در مقابل الگوهای سنتی کالبدی، اجتماعی و اقتصادی توسعه می باشد که بتواند از بروز مسائلی همچون نابودی منابع طبیعی، آلودگی محیط زیست، افزایش بی رویه جمعیت، رواج بی عدالتی و پایین آمدن کیفیت زندگی انسانها جلوگیری کند. متأسفانه تا کنون تعریف جامعی از توسعه پایدار ارائه نشده است. تعریف کمیسیون برانتلند در این رابطه که در سال ۱۹۸۷ ارائه شد عبارتست از:

«توسعه پایدار آن نوع توسعه ای است که بتواند نیازهای کنونی را بدون از دست دادن تواناییهای نسل آینده در تأمین نیازهایشان تأمین کند». به عبارت ساده تر توسعه پایدار در یک محیط یا کشور با در نظر گرفتن توان اکولوژیکی، نیروی انسانی، تکنولوژی و منابع مالی متعلق به محیط یا کشور و در خور آن می تواند تحقق یابد. باید اذعان کرد که توسعه پایدار نیز مرحله ای از مراحل تکامل اندیشه توسعه است. مطمئناً اندیشه خلاق آدمی و آنچه در آینده با آن روبرو می شود، مفاهیم و تعاریف جدیدی را پدید خواهد آورد. در هر حال جوهره توسعه پایدار به معنای عدم تحمیل آسیب های اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی به نسل های آینده است. در این خصوص آنچه مهم است خود انسان و محورهای مرتبط با آن است که در گسترش و توسعه شهرها در عواملی همچون مهاجرت، حاشیه نشینی، فرهنگ، سلامت و ... متجلی می شود. به عنوان مثال به نظر فرهنگ گرایان، فرهنگ به عنوان یک الگوی زندگی با فرآیندهای اکتسابی و نسبتاً ثابت عامل تغییرات جامعه و شکل دهی تفکرات و نگرش هاست. بر اساس مطالب فوق مسأله این تحقیق عبارت خواهد بود از اینکه نقش عوامل اجتماعی در توسعه پایدار شهری چیست؟ این تحقیق در واقع به دنبال جواب دادن به سوال فوق با تحلیل و ارزیابی شرایط کلانشهر تبریز است.

۲-۱- اهمیت موضوع

در دهه های اخیر پیشرفت کشور به سمت یک جامعه مدرن شتاب و اهمیت ویژه ای پیدا نموده است. یکی از شاخص های اصلی و مهم این توسعه و پیشرفت، رشد و گسترش شهرهای کشور و بخصوص شهرهای بزرگ آن می باشد. از طرف دیگر با توجه به رشد روز افزون جمعیت کشور و بخصوص افزایش جمعیت شهرهای بزرگ که علاوه بر عوامل مولید و مرگ و میر، عامل مهاجرت مردم از روستاها و شهرهای کوچک، رشد جمعیت آنها را تشدید می کند، توجه به توسعه شهر های بزرگ اهمیت دوچندانی پیدا کرده است. ولی آنچه در اینجا مسئله مورد سوال می باشد این نکته است که توسعه این شهرها چگونه و به چه صورتی باید صورت گیرد که نیاز های آینده کشور را تامین نماید. در این زمینه با مطرح شدن اصل توسعه پایدار و مباحث مربوط به آن، دیدگاه های مربوط به توسعه شهری و بهبود شهر مدرن با توجه با نیازهای آینده انسجام بیشتری پیدا نمود و سعی شد توسط این اصل برای سوال فوق پاسخ های مناسبی ارائه شود. که در نهایت به ظهور و مطرح

گردیدن ایده ها و مسائل جدید در برنامه ریزی و توسعه شهری انجامید. در همین راستا با توجه به کمبود منابع (زمین، خاک، هوا و ...) و برای کاهش هزینه های توسعه شهری و ارائه خدمات مطلوب تر و مطابق با اصول توسعه پایدار و در عین حال اقتصادی، توجه به توسعه متراکم شهر، و افزایش تراکم شهر افزایش می یابد و استفاده از آن در ساماندهی شهری به عنوان یکی از مهمترین مقوله ها در زمینه توسعه شهری مطرح می گردد، که سعی دارد با تحول در نحوه نگرش به توسعه شهری زمینه پایداری بیشتر شهر را فراهم آورد.

۱-۳- اهداف تحقیق

هدف از کاربرد مفهوم پایداری در شهر، تامین نیازهای اساسی، بهبود و ارتقاء سطح زندگی بر ای همه و اداره بهتر اکوسیستم ها و نهایتاً آینده ای امن تر، سالم تر و مرفه تر برای شهروندان است. هدف کیفی و کلان تحقیق حاضر عبارت است تبیین تجربی رابطه بین نقش عوامل اجتماعی در توسعه پایدار شهری.

در قالب هدف کلی فوق اهداف انضمامی تحقیق حاضر عبارتند از:

- تحلیل پیمایشی نقش شاخصهای اجتماعی در توسعه اجتماعی
- تحلیل عاملی از شدت پایداری توسعه در مناطق هشتگانه شهر تبریز
- تحلیل شاخصهای توسعه اجتماعی در مناطق هشتگانه شهر تبریز
- سطح بندی توسعه مناطق هشتگانه با توجه به ترکیبی از شاخصهای اجتماعی و توسعه پایدار

۱-۴- فرضیات تحقیق

فرضیه تحقیق را تعریف می کند و یا به بیان دیگر فرضیه همان «ظن» در مفهوم منطقی است (ابن سینا ۳۷۰ - ۴۲۸ قمری) که عبارت از اعتقاد به وجود حالتی برای چیزی است که می تواند به آن حالت نباشد. در همین مورد مرحوم علامه طباطبایی (ره) می نویسد: «کلمه ی ظن به معنای تصدیق بیش از پنجاه درصد است زیرا که اگر به درجه ی صد درصد برسد جزم و قطع می شود ... و کلمه ی علم همچنانکه گفتیم به معنای احتمال صد درصد است، به طوری که حتی یک درصد هم احتمال خلاف آن داده نمی شود». پس نتیجه می گیریم که فرضیه بیانی است مبتنی بر احتمال و نه تعیین. فرضیه پاسخی است که ما در شروع تحقیق، بر پرسش تحقیق می دهیم. بنابراین فرضیات تحقیق عبارتند از:

۱- بین توسعه اجتماعی و توسعه پایدار شهری رابطه معنی داری وجود دارد.

۲- بین توسعه اجتماعی و ارتقاء کیفیت اجتماعی زندگی شهری رابطه معنی داری وجود دارد.

۱-۵-۵- تعریف مفاهیم و اژه های تحقیق

مفاهیم اصلی بکار رفته در تحقیق عبارتند از مهاجرت، حاشیه نشینی، سطح آموزش، سلامت اجتماعی و محیط زیست می باشد که به تعریف هر کدام پرداخته می شود تا جایگاه آنها در فرایند تحقیق بهتر مشخص شود.

۱-۵-۱- محیط زیست

نگرانی های بشر در زمینه محیط زیست در ابعاد ملی، منطقه ای و جهانی هنگامی مشهود گردید که با توسعه صنعتی و استفاده از منابع معدود تجدید پذیر و غیر قابل تجدید کره مسکون رو به فزونی نهاد. توسعه از یک سو با صنعت، تکنولوژی و از سوئی دیگر با تخریب محیط زیست ارتباطی ارگانیک دارد. امروزه دیگر حتی از دیدگاه دوستداران و متخصصین محیط زیست نمی توان متوقع بود که همراه با توسعه صنعتی که از ملزومات پیشرفت و رونق اقتصادی بشر است محیط زیست دست نخورده و بکر باقی بماند زیرا که رشد شدید جمعیت نیازها و ملزوماتی را خواستار است که از طریق اینگونه فعالیتها پاسخگو می باشد. مدیریت محیط زیست نیز به دنبال چنین امر محالی نیست. لیکن تقلیل آلودگی ها و کاهش اثرات تخریبی آن در حدی معقول و در روند توسعه پایدار^۱ همراه با استفاده از تکنولوژی های متعادل و منطبق با وضعیت فیزیکی جامعه، همراه برای حفظ و تضمین سلامت، رشد و بقای حال و آینده موجودات زنده و بستر حیاتشان مد نظر بوده است. این امر مهم از طرق مختلف مدیریت صحیح، آموزش و تحقیقات محیط زیست، اعمال ارزیابی زیست محیطی^۲ (E.I.A) قبل و بعد از اجرای هرگونه پروژه عمرانی (بویژه صنعتی و معدنی) تصویب لوایح و قوانین لازم جهت پیشگیری و بالآخره کاربرد وسایل مورد لزوم و نظارت و پایش بموقع و صحیح، ممکن می گردد. چنانچه همزمان با صنعتی شدن یک جامعه به امر مهمی چون محیط زیست توجه نشود، نه تنها توسعه اقتصادی حاصل نخواهد آمد، بلکه گرفتاری های زیادی به بار می آید که گاهی منافع حاصله از یک فعالیت صنعتی برای جامعه را در دراز مدت

¹sustainable Development

¹ Environmental Impact Assessment

کلا در راه جبران خسارت وارده از آن صرف خواهد نمود. در حالی که در بسیاری از موارد با کاربرد تکنولوژی سازگار هم محیط زیست محافظت می گردد و هم با استفاده از پسماندهای باقیمانده از یک فعالیت صنعتی دیگر، نه تنها از به هدر رفتن منابع طبیعی و انسانی تا حدود زیادی جلوگیری می شود بلکه با حفظ منابع تجدید ناپذیر یک کشور به همراه حفاظت محیط زیست به بودجه اقتصادی جامعه نیز کمک شایانی خواهد شد. بدون شک، توسعه و تحولات صنعتی امکانات رفاهی بسیاری را در اختیار جوامع انسانی قرار داده است. لیکن مشکلات زیست محیطی متفاوتی را نیز به موازات آن ممکن است برای جامعه فراهم آورد. این مشکلات گاهی ناشی از خود تکنولوژی نبوده، بلکه به دنبال عدم توجه به نتایج جانبی و کاربرد نادرست تکنولوژی نبوده بلکه به دنبال عدم توجه به نتایج جانبی و کاربرد نادرست تکنولوژی و بالاخره عدم توجه به مقررات و ضوابط حاکم ایجاد می شود.

۱-۵-۲- سلامت اجتماعی

یکی از مهمترین اجزاء پایداری شهری و ایجاد دموکراسی عملی بیشتر در سطح محلی و منطقه ای است که به نوبه خود می تواند موجب بوجود آمدن تغییرات مثبت دیگر باشد. در این زمینه هم برنامه ریزی شهری در ایران موفق نبوده است زمانیکه محتوای طرح های جامع و کلان را مطالعه می کنیم بزرگترین خلاء که در این طرحها مشاهده می شود جای خالی مشارکت مردم است. اکولوژی اجتماعی هم اگر سالم باشد به پایداری کمک می کند.

سلامت اجتماعات انسانی در یک منطقه شهری را به مراتب مشکلتر از اکولوژی طبیعی می توان درک کرد... تحقق یک اکولوژی اجتماعی سالم و پایدار به معنی جستجوی موقعیتهایی است که بتواند اجتماع انسانی موقعیت و شرکت در قدرت را ارتقاء بخشد.

اکولوژی اجتماعی سالم را می توان در ارتباط با محیط زندگی مناسب مورد بررسی قرار داده و از سوی دیگر به این مطلب نیز توجه داشت که زمانیکه در روند برنامه ریزی، منافع تمامی طبقات اجتماعی فرهنگی را در نظر داشته باشیم و خواسته ها و ارزشهای آنها را در برنامه ریزی لحاظ کنیم می توان به داشتن جامعه ای امیدوار بود که اعضاء آن به شهری که در آن زندگی می کنند تعلق خاطر داشته باشند، شهری که در آن احساس

راحتی کنند. با وضعی که در شهرهای ایران وجود دارد نمی توان گفت که شهرهای ایران به طور کامل توانسته باشند به اکولوژی اجتماعی سالمی دست یافته باشند.

یکی از اهداف اصلی بوجود آمدن شهرها ایجاد مکانهای مطلوب برای زندگی ساکنین آن است و چنانچه چنین مکانهایی وجود نداشته باشد یا به علت گرانی آنها قابل دسترسی نباشد در این صورت نظام شهری دچار مشکل خواهد شد.

۱-۵-۳: سطح آموزش

تاثیر و نقش شاخصهای آموزشی در توسعه پایدار بسیار مهم و اساسی است. به همین دلیل وقتی از توسعه اطلاعاتی سخن به میان می آید دامنه گسترده‌ای از فرآیندهای پیچیده آموزشی در ذهن تبادل خواهد شد. توجه به توسعه اطلاعاتی و پرداختن به آن از منظر تکنولوژیک می‌تواند راهگشای بسیاری از موانع و مشکلات آموزشی در توسعه پایدار باشد.

عصر حاضر با سیطره و انقلاب ابزارهای اطلاعاتی و ارتباطی امکانات فراوانی در راه تسهیل روند توسعه اطلاعاتی به خود می‌بیند؛ که بدون شک ماحصل کاربرد علمی و صحیح از آنها، دستیابی به توسعه پایدار خواهد بود. پدیده فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) با توجه به گستردگی قابلیت‌ها و امکانات بالقوه‌ای که دارد، شرایط و بسترهای مناسبی را در جهت کاربردی شدن تکنولوژی در تمام شئون زندگی بشر فراهم کرده است. بهره‌گیری مناسب از این پدیده جهانی کلیه مراحل تولید، پردازش، طبقه‌بندی و انتقال اطلاعات را در کوتاه‌ترین زمان ممکن میسر می‌سازد. اغراق نیست اگر ادعا کنیم که امروزه سلامت اقتصادی ملت‌ها با سطح مهارت‌های ایشان در فناوری اطلاعات و ارتباطات سنجیده می‌شود و در این میان نقش و جایگاه امر آموزش و توسعه مهارت‌های علمی و عملی بدون تردید بسیار مهم و اثر گذار در روند توسعه اطلاعاتی خواهد بود.

۱-۶: پیشینه ی تحقیق

تحقیقات اندکی به نقش عوامل اجتماعی در توسعه پایدار شهری پرداخته است با این حال در این رساله با استفاده از تحقیقات منتخبی به بررسی موضوع و انجام تحقیق پرداخته ایم

۱-۶-۱- کتاب **جامعه شناسی توسعه و توسعه نیافتگی روستایی در ایران** نوشته دکتر مصطفی ازکیا: نویسنده در این کتاب ضمن بحث درباره نظریه های توسعه و الگوهای رقیب در باره توسعه به تحلیل نظری و معرفی مکتبهای جامعه شناسی و دیدگاه آنها پرداخته است. مولف نهایتاً از تقلیل گرایی مفهوم توسعه انتقاد کرده و کاهش آن به برنامه ریزی اقتصادی را مانع عمده توسعه اجتماعی می داند

۱-۶-۲- کتاب **نظریه های جامعه شناسی** نوشته دکتر غلام عباس توسلی. نویسنده در این کتاب به معرفی مکتبهای جامعه شناسی همانند مکتب پوزیتیویسم، تطورگرایی، ساختارگرایی، جامعه شناسی مردم نگر، کارکرد گرایی و غیره پرداخته و در لابلای بحث های طولانی نظریه های اجتماعی به بحث توسعه و پیشرفت از منظر این مکتبها وارد شده است. در این کتاب توسعه اجتماعی بیشتر با مکتب ساختار گرایی و جامعه شناسی مردم نگر بحث شده است.

۱-۶-۳- رساله دکتری برنامه ریزی فضایی توسعه پایدار شهر یزدنوشته حسن حکمت نیا؛ که در دانشگاه اصفهان در سال ۱۳۸۳ دفاع شده است ضمن بررسی و ارزیابی روند توسعه موجود شهر یزد با استفاده از مدل تحلیل عاملی، ضریب پراکندگی و نیز تاکسونومی عددی به بررسی توسعه فضایی شهر یزد از منظر شاخصهای توسعه پایدار پرداخته شده است. محقق در این رساله از ۴۵ شاخص مختلف اقتصادی، اجتماعی، آموزشی، جمعیتی و کالبدی استفاده کرده است.

۱-۶-۴- مقاله: Sustainable development: concept, value and practice: third world : مقاله: planning.No.17,no.4 نویسنده ضمن تعریف توسعه پایدار و نظریات مطرح در این زمینه به تحلیل و بررسی کوششهای صورت گرفته در برنامه ریزی توسعه پایدار نواحی شهری جهان سوم می پردازد

۱-۶-۵- مقاله: Toolkits for regional sustainable development ; impact assessment and appraisal, vol.19,no.2: نویسنده در این مقاله به رویکردهای برنامه ریزی توسعه پایدار منطقه ای در کشورهای آمریکا و کانادا و تاثیرات پایداری آنها بر روی محیط زیست پرداخته است

۱-۶-۶- مقاله: Implementing sustainable urban development at the operational level (: with special reference to Hongkong and Guangzhou,(2004); Seabrooke et al

نویسنده در این مقاله به تعریف توسعه پایدار پرداخته و برنامه ریزی آن را منوط به درگیر شدگی نیروهای اجتماعی در فرایند برنامه ریزی می داند و همچنین اذعان می کند که هرم نیازمندیهای مازلو در فرایند برنامه ریزی توسعه پایدار باید به صورت یکپارچه مورد نظر قرار گیرد

فصل دوم ادبیات

و

چارچوب نظری

۲-۱- مفهوم توسعه:

توسعه از نظر لغوی به معنی فراخی و توسعه یافتن به معنی وسعت یافتن و ترقی کردن است (فرهنگ معین).
۲-۱-۱ توسعه از دیدگاه اقتصادی و اجتماعی: توسعه عبارتست از کلیه کنش‌هایی که به منظور سوق دادن جامعه‌ای به سوی تحقق مجموعه‌ای منظم از شرایط زندگی جمعی و فردی صورت می‌گیرد که در ارتباط با بعضی از ارزش‌ها، مطلوب تشخیص داده شده است (گی روشه، تغییرات اجتماعی، ۲۵: ۱۳۷۶). اگرچه توسعه یک پدیده عینی اقتصادی- اجتماعی است ولی برخلاف رشد، امری پیچیده و چند بعدی است و به سادگی نمی‌توان با شاخص‌های کمی نظیر درآمد سرانه و ازدیاد پس انداز و سرمایه گذاری اندازه‌گیری کرد. چرا که علاوه بر بهبود وضع اقتصادی و ترقی سطح تکنولوژی و ازدیاد ثروت ملی، بایستی تغییرات اساسی کیفی در ساخت اجتماعی، سیاسی و فرهنگی نیز پدید آید. بنابراین توسعه فرایندی از تغییر و دگرگونی است که نه تنها در زمینه اقتصادی بلکه در زمینه سیستم اجتماعی، سازمان سیاسی و بالاخره ضوابطی که رفتارهای انسانی رادر جامعه رهبری می‌کند، نیز اثر می‌گذارد. بعبارت دیگر توسعه به معنای ارتقاء مستمر کل جامعه و نظام اجتماعی به سوی زندگی بهتر و یا انسانی‌تر است (نراقی، یوسف، توسعه و کشورهای توسعه نیافته، انتشار، ۱۳۷۰: ۳۰) نظریه مربوط به توسعه از سه دیدگاه عمده مورد بحث قرار می‌گیرد:

۲-۱-۲- دیدگاه کلاسیک یا محافظه کارانه:

از این دیدگاه تئوری توسعه منطبق بر تئوری عام اقتصادی می‌باشد. آدام اسمیت^۳ از طرفداران این نظریه، علت رشد و محصول اجتماعی را به تقسیم کار نسبت میداد و افزایش در مهارت، صرفه جوئی در وقت و استفاده از ماشین رادر تقسیم کار و رشد محصول با اهمیت میدانست ریکاردو^۴، سود را موتور توسعه قلمداد می‌کند.

۲-۱-۳- دیدگاه رادیکال: در امر توسعه مسائل کیفی را بر مسائل کمی مقدم می‌داند. و غالباً توسعه را بدون انقلاب اجتماعی ناممکن می‌شمارد. پل باران^۵ معتقد است دورنمای کشورهای عقب مانده برای توسعه در بیرون راندن و نابود کردن تمام مظاهر استعمار و استعمار نو قرار دارد.

۲-۱-۴- دیدگاه اصلاح طلب یا میانه رو:

^۳- Adam Smith

^۴- Ricardo

^۵- Paul Baran

این دیدگاه، توسعه را فقط در رشد کمی متغیرهای اقتصادی نمی‌بیند بلکه تغییر محیط اجتماعی انسان را نیز در نظر دارد. طبق نظر گونارمیردال^۶ در کشورهای عقب مانده باید عوامل غیراقتصادی را از ابتدا به حساب آورد و تجزیه و تحلیل‌های بر اساس مفاهیم کاملاً اقتصادی در این کشورها بی‌ثمر خواهد بود. به نظر میسرا^۷، توسعه یک فعالیت انسانی است، جهت‌گیری فرهنگی دارد و نمایانگر یک تغییر و تحول ارگانیک است. توسعه باید با شرایط مشخص هر کشور و ارزش‌های فرهنگی هر جامعه تطابق داشته باشد (شکویی، ۱۳۸۴: ۱۴).

۲-۲ توسعه شهر:

توسعه شهر فرایندی است متأثر از عوامل اقتصادی، زیست محیطی، اجتماعی، سیاسی و جمعیتی که در طول تاریخ مراحل مختلفی را طی کرده است. می‌توان سه مقطع مهم تاریخی را از نظر توسعه شهرها مشخص نمود. شهرهای نخستین و باستانی، شهرهای قرون وسطی و رنسانس، شهرهای بعد از انقلاب صنعتی توسعه شهرها در این مقاطع تاریخی در ارتباط با عوامل مختلفی بوده است چنانکه شهرهای نخستین در رابطه با مازاد تولید، اقتصادی پابرجا، مذهب، شرایط زیست محیطی، سواد نوشتن، توسعه فنون، تخصص در حرفه، قشربندی اجتماعی و افزایش جمعیت، و در مواردی عامل نظامی، به وجود آمدند. سپس توسعه شهرها همواره تحت تاثیر عوامل مختلف سیاسی، اقتصادی، مذهبی، فرهنگی، طبیعی، نظامی و تکنیکی ادامه یافته است. در طول مراحل مختلف تاریخی توسعه شهرها، در ارتباط با جوامع مختلف و نقش‌های متعدد شهرها به انجام رسیده است. که در این رابطه می‌توان شهرهای تجاری، گذرگاهی، دفاعی، نظامی، اداری-سیاسی، مذهبی، تفریحی، استراحتگاهی، معماری و صنعتی را عنوان نمود اما آنچه به چالش عمده پایداری توسعه شهر مربوط می‌شود نه شهرهای سیاسی اولیه و نه شهرهای تجاری ثانویه بلکه عمده مشکلات و چالشهای پایداری توسعه شهری، مولود شهر صنعتی است.

^۶ - Gonard Mirdal

^۷ - Misra